

IMPLICAȚII ECONOMICE ȘI SOCIALE ALE PRODUCȚIEI DE CERAMICĂ ÎN EPOCA NEO-ENEOLITICĂ

Unul dintre aspectele producerii de ceramică în perioada neo-eneolitică constă din încadrarea acestei ocupații în sfera activităților casnice sau ca meșteșug în sine, bine definit economic și social. Importanța acestei activități este o caracteristică evidentă prin cantitatea mare de ceramică inventariată în majoritatea siturilor arheologice ale acestei perioade.

În lucrarea de față vom încerca să prezentăm unele aspecte și ipoteze legate de implicațiile pe care această ocupație a prezentat-o pentru viața așezărilor neolitice.

Ceramica apare în spațiul nostru prin intermediul migrației populațiilor din regiunile Tessaliei și de mai departe, din zonele Anatoliei, tehnologia de producere pe care aceste grupuri o cunoșteau fiind de un înalt nivel.

Cunoștințele se vor perfecționa și diversifica pe acest teritoriu creând noi aspecte importante în contextul acestui meșteșug, constând din inovații privind materia primă, metodele de prelucrare și de ardere.

Evoluția, de la tipul simplu de cuptor cu monocameră la cel cu cameră de ardere dispusă lateral, în cadrul unuia dintre cele mai timpurii situri neolitice din România, documentat cu descoperiri de cuptoare, cum este cel din cadrul așezării de la Cârcea-*Viaduct*, se poate explica prin necesitatea obținerii în interiorul acestora a unor condiții de ardere care să poată fi controlate, factor esențial în obținerea ceramicii pictate policrome caracteristice fazei Cârcea IV (Nica 1978, 18).

Trei dintre cele patru cuptoare descoperite aici, aparținând neoliticului timpuriu (Starcevo-Criș IV), erau situate la marginea de sud a așezării în apropierea sursei de apă. (Nica 1978, 18). Calitatea superioară a ceramicii pictate aparținând acestei perioade și cantitatea mare, față de alte așezări contemporane învecinate, ridică ipoteza că aici exista un centru de producere a ceramicii, din care olarii specializați aprovizionau și așezările învecinate (Nica 1978, 29).

Un alt aspect important privind necesitatea producerii veselei în număr mare îl constituie cuptorul dublu de la Cârcea din faza Cârcea IV (Nica 1978, 27) și cel similar de la Leu (fig. 1) aparținând culturii Dudești (Nica 1978, 29; Ellis 1984, 85). Aceste cuptoare prezintă o singură gură de alimentare, două camere de ardere și de reglare a temperaturii, prin acest sistem ingenios și foarte simplu de utilizat se pot arde un număr mare de vase prin controlarea unei singure arderi.

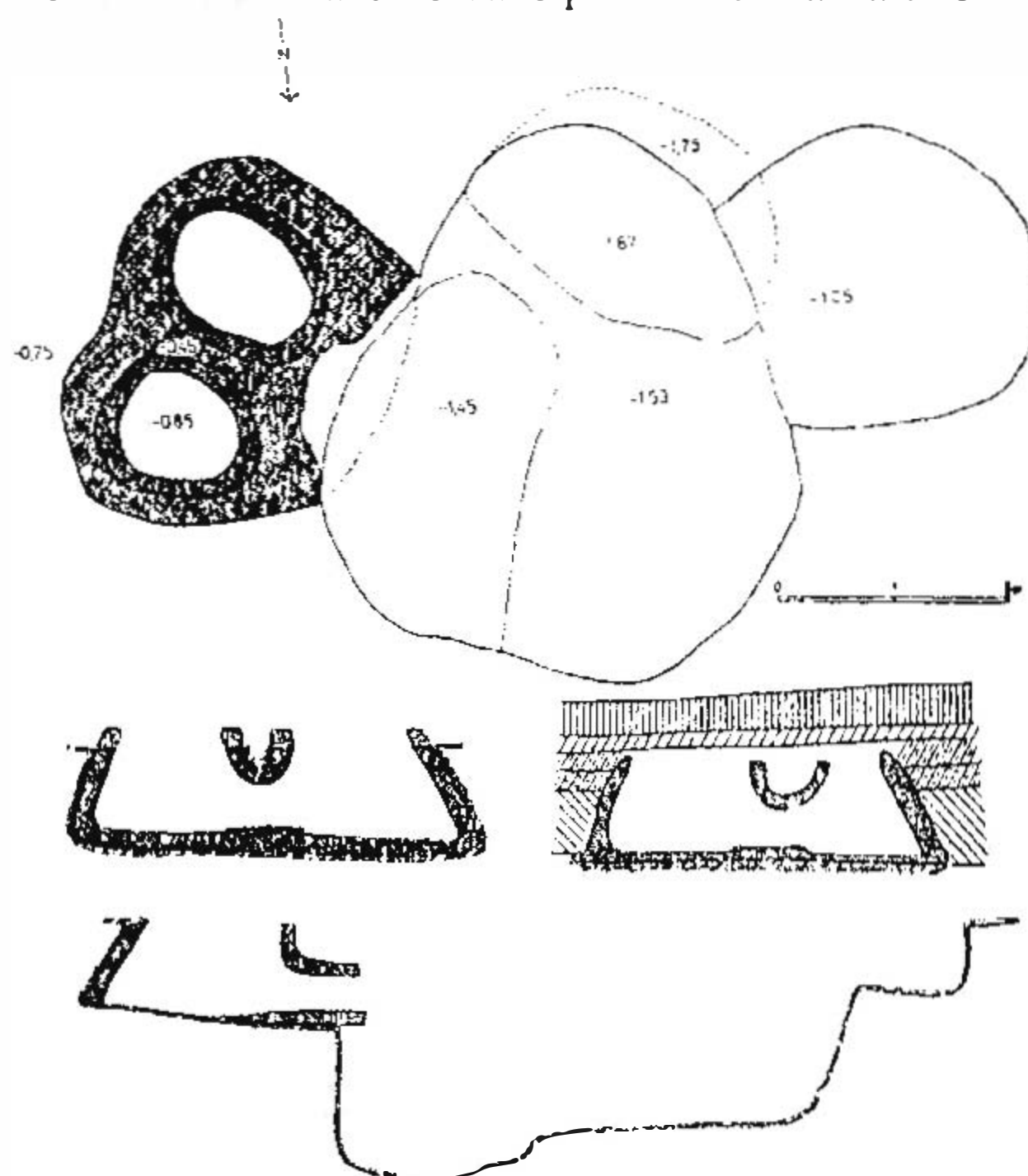

Fig. 1. Cuptorul dublu descoperit la Leu (după L. Ellis).

În situl de la Zorlențul Mare, aparținând fazei B₂ a culturii Vinča a fost descoperit un atelier în interiorul căruia se aflau trei cuptoare alăturate și spații pentru depozitarea și uscarea vaselor (fig. 2) (Rus, Lazarovici 1991, 104, pl.19 a, b.).

Cuptoare simple, situate grupat sunt documentate la Ariușd de la începutul etapei Cucuteni A₂ (aspectul Ariușd) unde în partea de nord a așezării, pe panta dinspre pârâu au fost descoperite mai multe cuptoare, patru dintre ele fiind alăturate (Laszló 1914, 313). Ulterior, în același sit, în partea de nord-est, au fost găsite resturile a opt cuptoare, iar în cea de nord-vest un număr mai mare, din care un complex de trei cuptoare alipite (Székely, Bartok 1979, 56).

În aria de răspândire a culturii Cucuteni în Moldova și sud-estul Transilvaniei se cunosc 11 complexe în cadrul cărora s-au descoperit resturi de cuptoare, dispunerea lor acoperind întregul areal de extindere al culturii (Comșa 1976, 23). Cuptoare similare celor de la Glăvăneștii Vechi (Nestor 1951, 63) și Valea Lupului (Dinu 1957, 164) sunt documentate în situl de la Jvanet din Republica Ucraina (Movșa 1974, 230) unde într-un punct situat la oarecare depărtare de așezare, se afla un complex format din trei șiruri de cuptoare, dovedind existența unui centru de produs ceramica. La Varvarovka, în Republica Moldova, este atestată o construcție de mari dimensiuni, în interiorul căreia se găseau trei cuptoare de ars ceramică (fig. 3) (Ellis 1984, 61-62). În aria culturii Cucuteni, cuptoarele simple (monocameră) sunt caracteristice doar perioadei timpurii a fazei Cucuteni A. În faza Cucuteni A se va răspândi tipul perfecționat cu camera de ardere și vatra dispuse vertical, despărțite de un grătar perforat. În unele cazuri cuptoarele evoluate se aflau grupate în afara așezărilor (Glăvăneștii Vechi, Tarnița) (Antonescu 1976, 37), în comparație cu cele simple aflate în interior sau la periferia așezărilor.

Aceste grupări de cuptoare atestă existența unor zone, în preajma comunităților, cu destinație specială pentru producerea de ceramică, dovedind că olăritul a început să se desprindă de operațiunile casnice, devenind un meșteșug în sine. Această ipoteză este susținută în special de cantitatea mare de cunoștințe tehnice și experiență necesare pentru confecționarea veselei de lux, decorarea ei, în special cea realizată prin pictare precum și controlarea atmosferei de ardere din interiorul cuptorului.

Prin urmare, în cadrul comunităților neo-encolitice se utilizează două tipuri principale de ceramică, cea de uz comun, grosieră, produsă probabil în mediul casnic și vase de lux, din pastă fină, ornamentate, aflate în cantitate mai mică, produse de meșteri specializați locali sau din centre apropiate (Comșa 1981, 228).

Un alt aspect legat de tehnologia prelucrării ceramicii care susține ideea apariției unor meșteri strict specializați, constă din condițiile climaterice necesare pentru obținerea acesteia. În perioadele umede ale anului uscarea vaselor în vederea arderii nu este posibilă decât în spații închise și încălzite, prin urmare perioada propice acestei activități se întinde doar în lunile de vară coincidând cu aceleași perioade ale anului când se pot afecta muncile agricole esențiale pentru existența acestor comunități (Marinescu-Bâlcu 1974, 146).

În general amplasarea așezărilor neolitice este dictată de existența mai multor factori geografici esențiali, surse de apă, terenuri agricole, eventual depozite de sare și nu în ultimul rând a celor de lut. Acest material era indispensabil pentru construirea locuințelor, cuptoarelor și la confecționarea vaselor, iar transportul lui de la distanțe mari ar fi fost greu de realizat. În paralel, era necesară și apropierea de zonele împădurite pentru procurarea lemnului utilizat drept combustibil.

O altă explicație privind necesitatea construirii cuptoarelor la periferia în așezării sau la oarecare distanță de ea constă, în afară de necesitatea aprovizionării cu materie primă și combustibil, din riscul provocării unor incendii prin cantitatea mare de lemn care trebuia arsă în cadrul unei produceri masive de ceramică. În cazul producerii ceramicii în mediul casnic, numărul de veselă relativ redus necesar unei singure familii nu necesita probabil mai mult de una sau două arderi pe an, fapt care nu ar fi periclitat comunitatea.

Prin urmare prezența cuptoarelor la periferia sau la oarecare depărtare de așezare este o dovadă ipotetică a existenței unor membri ai comunității care se ocupau în special de manufacturarea ceramicii pentru uzul întregii așezări și poate pentru zonele învecinate (Ellis 1996, 82).

Atelierele descoperite dovedesc necesitatea ca acești meșteri să-și poată continua activitatea și în perioadele reci ale anului, ceramica fiind unul dintre principalele lor surse de existență. Producerea doar în mediul casnic prin cantitatea mică necesară nu necesita ridicarea unor construcții cu destinație specială acestui scop.

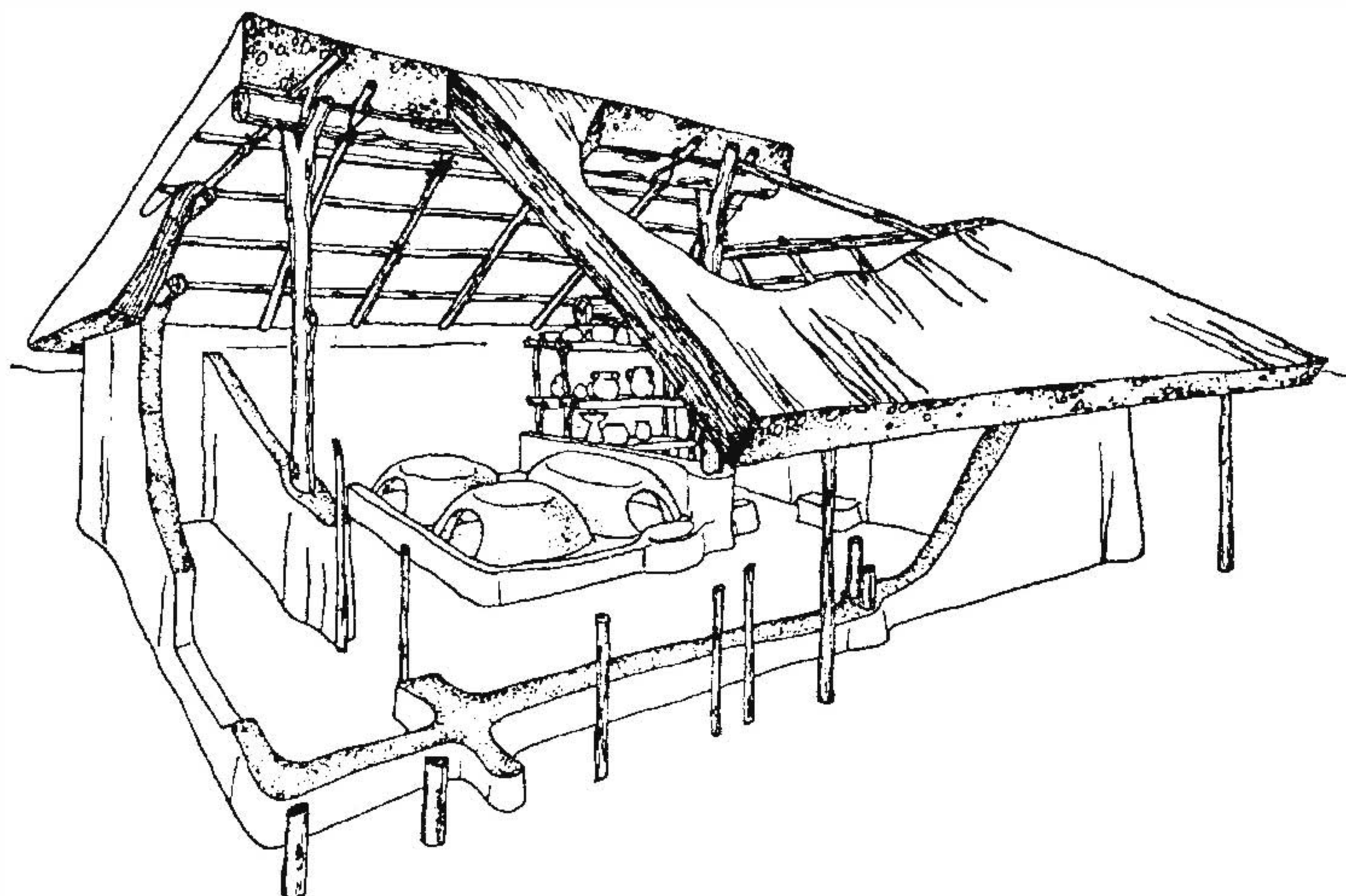

Fig. 2 Reconstituirea atelierului de prelucrat ceramica de la Zorlențul Mare (după Gh. Lazarovici).

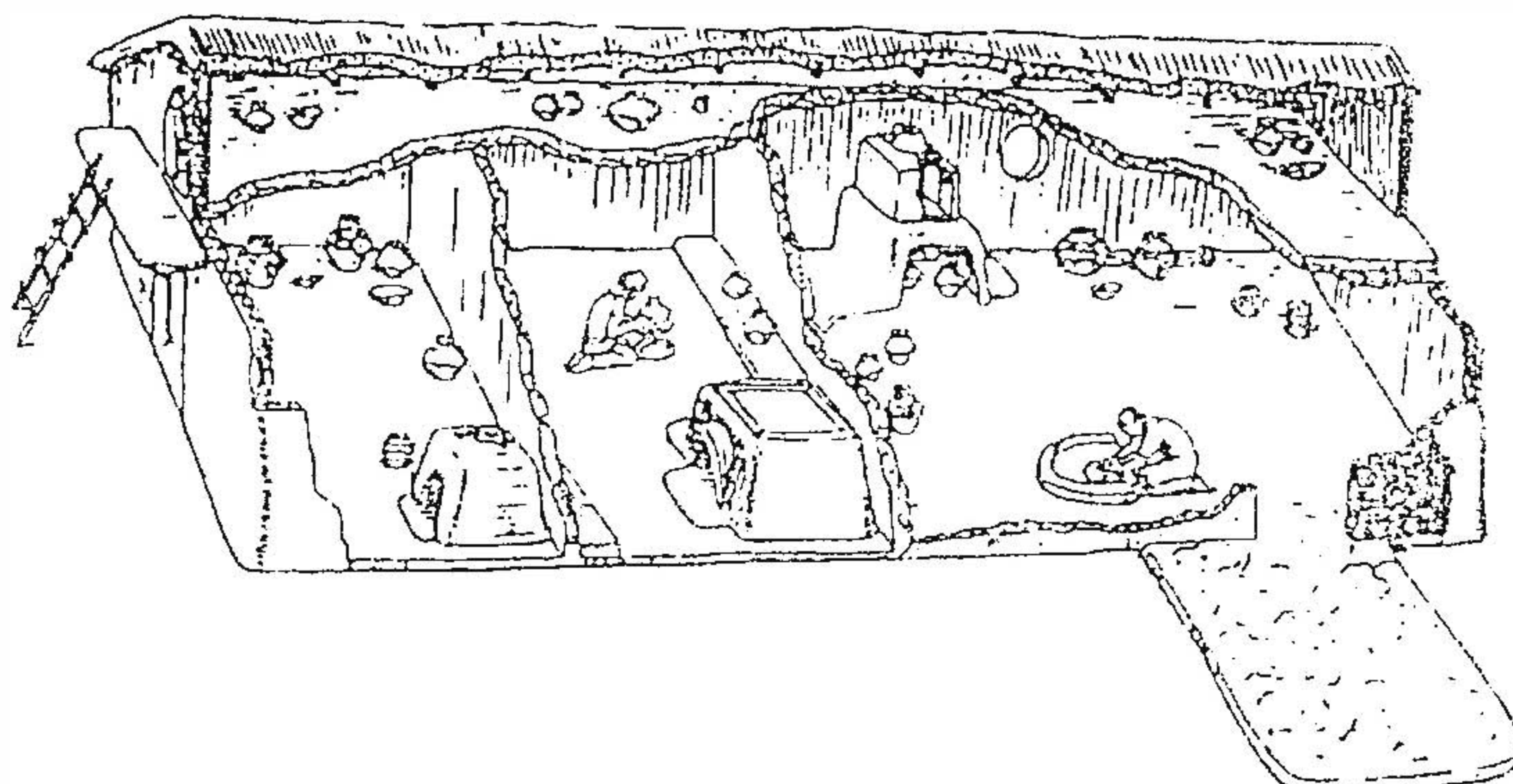

Fig. 3 Reconstituirea atelierului de prelucrat ceramică de la Varvarovka (după L. Ellis).

Cercetătoarea americană Linda Ellis formulează ipoteza conform căreia odată cu desprinderea olarilor, ca meșteri în sine, din cadrul comunităților, ar fi putut exista și o separare pe operații a acestora. Unii s-ar fi ocupat de manufacturare și decorare, iar alții de ardere (Ellis 1996, 82).

Acceși autoare pleda pentru posibilitatea ca acești meșteri să fi avut un oarecare caracter itinerant, impus de necesitatea procurării anumitor pigmenți, utilizați la pictare, zăcămintele fiind rare și situate la mare depărtare (Ellis 1996, 86; 1984, 83), cât și de comercializarea produselor. În acest caz ei călătoresc în grupuri de parteneri sau în cadrul familiar transportând uneltele și pigmenții necesari, se stabilesc în preajma așezărilor unde își construiesc cuptoarele și folosesc lutul din zonă (Ellis 1996, 84). Ceramica produsă o schimbă pe diferite produse, dovezi în acest sens fiind utilizarea acelorași pigmenți pe o vastă arie, timp de mai multe sute de ani, consecvența motivelor ornamentale, precum și cuptoarele folosite ale căror dimensiuni implică producerea unor cantități mari de ceramică. Mai mult decât atât, vasele ceramice finite nu pot fi transportate pe distanțe mari datorită fragilității specifice materialului (Camps 1980, 193).

Ipotezele cercetătoarei americane se referă doar la aria de răspândire a culturii Cucuteni, dovezi sigure ale existenței unor centre de olărie fiind deocamdată atestate doar în Republica Moldova și Ucraina la Varvarovka și Jvaneț. În restul aceleiași culturi, cuptoarele apar atât separat de așezare, cum este cel de la Glăvăneștii Vechi (Nestor 1951, 63), dar și în interiorul așezării, documentate la Valea Lupului (Dinu 1957, 164), sau asociate cu complexe de locuire la limita așezării, cum sunt cele de la Trușești (Petrescu-Dâmbovița 1962, 63).

Aria acestei culturi este cel mai bine documentată în ceea ce privește descoperirile de cuptoare, numărul acestora fiind mai mare decât în tot restul culturilor neolitice din România.

În stadiul actual al cercetărilor nu a fost scos la iveală nici un cuptor aparținând culturii Petrești, deși ceramica pictată produsă dovedește o tehnică superioară în privința preparării pastei, decorului și a arderii, echivalentă cu cea a culturii Cucuteni (Paul 1992, 67). În general, cuptoarele descoperite în zonele de răspândire ale altor culturi neolitice sunt legate de contextul unor locuințe, excepție făcând doar cele trei cuptoare de la Cârcea-*Viaduct* aparținând nivelului Cârcea IV, celelalte cuptoare din același sit de tip Dudești fiind răspândite în interiorul așezării (Nica 1978, 30).

Situații similare sunt întâlnite la Vădastra (Mateescu 1959, 68), Tărtăria (Horedt 1949, 55), sau cele două cuptoare de tip Bolintineanu de la Cernica (Comșa 1981, 230). În aceste cazuri cuptoarele sunt de tip simplu (monocameră) sau având camera de foc dispusă lateral față de cea de ardere. Cuptoare evoluate cu camerele dispuse vertical rămân deocamdată atestate doar pentru aria culturii Cucuteni și pot fi presupuse pentru cea a culturii Petrești (Paul 1992, 71).

Prin urmare putem trage concluzia că o separare a meșteșugului olăritului de mediul casnic are loc mai puternic doar acolo unde tehnologia necesară obținerii unei ceramici superioare implică o anumită specializare, produsul muncii olarului permițându-i renunțarea la alte activități necesare pentru a se întreține. În restul spațiului în cadrul unor culturi contemporane sau ulterioare, acest meșteșug rămâne parțial sau total în mediul casnic, manifestându-se în forme tradiționale, simple, până la sfârșitul neoliticului.

Specializarea olăritului ca meșteșug are implicații și în privința vieții sociale. Dacă la început ceramica era, probabil, produsă de către femei, numărul mic de veselă necesar unei familii și tipurile de cuptoare folosite neimplicând un efort fizic mare, cu timpul, producția de vase în serie, construcția cuptoarelor evoluate vor face ca această muncă să intre în sfera de activitate a bărbaților.

Producerea de ceramică în serie pentru schimb duce la unitatea de forme și a decorului caracteristice acestor culturi, iar cerințele beneficiarilor au dus la necesitatea ca olarii să-și perfecționeze continuu tehnica, prin aceasta contribuind la dezvoltarea acestui meșteșug.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Antonescu 1976 - S. Antonescu, *Săpăturile arheologice de la Tarnița*, în *Carpica*, II, 1976.
- Camps 1980 - G. Camps, *Manuel de recherche prehistorique*, Paris, 1980.
- Comșa 1976 - E. Comșa, *Caracteristicile și însemnătatea cuptoarelor de ars oale din aria culturii Cucuteni-Ariuşd*, în *SCIVA*, 27, 1, 1976
- Comșa 1981 - E. Comșa, *Considerații cu privire la cuptoarele de olar din epoca neolitică de pe teritoriul României în Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, 1, Sibiu, 1981.
- Dinu 1957 - M. Dinu, *Șantierul arheologic Valea Lupului*, în *Materiale*, III, 1957.
- Ellis 1984 - L. Ellis, *The Cucuteni-Tripolye Culture. A Study in technology and the origins of complex Society*, BAR, Internațional Series, 217, Oxford, 1984.
- Ellis 1996 - L. Ellis, *Cultural boundaries and the human behaviour, method, theory and the late neolithic ceramic production in the Carpatian-Pontic region*, "Bibliotheca Memoriae Antiquitatis-Cucuteni", Piatra Neamț, 1996.
- Horedt 1949 - K. Horedt, *Săpături privind epoca neo-eneolitică*, în *Apulum*, III, 1949.
- Laszló 1914 - F. Laszló, în *Dolgozatok*, 1, Cluj, 1914.
- Marinescu-Bălciu 1974 - S. Marinescu-Bălciu, *Cultura Precucuteni*, București, 1974.
- Mateescu 1959 - C.N. Mateescu, *Săpăturile arheologice de la Vădastra în Materiale*, V, 1959.
- Movșa 1964 - T.G. Movșa, *Arheologia Sovietică*, 3, 1964.
- Nestor 1951 - I. Nestor, *Șantierul Valea Jijiei (Iasi-Botoșani-Dorohoi) în anul 1950*, în *SCIV*, 1, 1951.
- Nica 1978 - M. Nica, *Cuptoare de olărie din epoca neolitică descoperite în Oltenia*, în *Drobeta*, III, Turnu Severin, 1978.
- Paul 1992 - I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Rus, Lazarovici 1991 - D. Rus, Gh. Lazarovici, *On the developed neolithic architecture in Banat*, în *Banatica*, 11, Reșița, 1991.
- Székely, Bartok 1967 - Z. Székely, B. Bartok, *Cuptoare de ars oale din așezarea la Ariuşd*, în *Materiale*, XIII, 1967.

LES IMPLICATIONS ÉCONOMIQUES ET SOCIALES DE LA PRODUCTION CÉRAMIQUE NÉO-ÉNÉOLITHIQUE

RÉSUMÉ

Le développement de la potterie dans les communautés néolithiques a contribué à l'apparition de certains artisans spécialisés. Ils utilisaient des outils, des fours et des ateliers construits spécialement pour la potterie. Au fur et à mesure du progrès de la potterie les artisans se différenciaient des simples agriculteurs.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le four double découvert à Leu (après L. Ellis).

Fig. 2. La reconstitution d'un atelier de céramique de Zorlențu Mare (après Gh. Lazarovici).

Fig. 3. La reconstitution d'un atelier de céramique de Varvarovka (après L. Ellis).